ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2025 / № 2.3

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 2.3

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.07.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:
Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Dilrabo Ergasheva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.07.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Дильрабо Эргашева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.07.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)
Dilrabo Ergashova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ANDANIYAZOVA DILRABO RUZIQULOVNA
Muvaqqat onomastik birliklarning baholash vazifasi.....7

ESHBOYEV QAHRAMON BAKIR O‘G‘LI
O‘zbek tili sinonimik lug‘atlarida semantik darajalanishning metodologik tamoyillari.....11

BOZOROV HAMID XO‘SHMURODOVICH
Olamning lisoniy va folklor manzarasida ertak janrining o‘rni.....14

BAYMURODOVA LAYLO KAXROMANOVNA
Badiiy diskursda xushmuomalalik strategiyalarining ifodalanishi 20

KHAYITOVA FERUZA ABDIKHALIKOVNA
A linguocultural study of toponyms in english and uzbek languages 24

PRIMOV SHAMSIDDIN MUHIDDIN O‘G‘LI
Siyosiy jarayonlarning yoritilishida hajviy publitsistikaning o‘rni va ahamiyati 27

JO‘RAYEVA NIGORA BAXTIYOR QIZI
Dastlabki ruscha-o‘zbekcha lug‘atlar tarjimasida so‘zlikni izohlash usullari (Ashurali Zohiriy va Abdulla Qodiriy lug‘atlari misolida).....31

PO‘LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic analysis: language and brain 35

TAMIQAYEVA DILAFRUZ
Alisher Navoiyning «Saddi Iskandariy» dostonida qo‘llangan ba’zi bir somatik iborlar tahliliga doir 39

AHADOVA GULCHEHRA
Toyloq shevasiga xos ma’nodoshlik qatorlari xususida 41

МУНДАРИЖА

ADABIYOTSHUNOSLIK

KODIROVA SAODAT ABDIRAXIMOVNA
Maqollarni adabiyotshunoslik aspektida tadqiq
etishda nazariy yondashuvlar 46

АБДУЛЛАЕВ МАХМУД АХМАТОВИЧ
Таджикские литературоведы 50-60-х годов
XX века о научно-литературных работах садриддина айни
в контексте узбекско-таджикских литературных связей 49

SUVONQULOVA LAYLO MAHMUD QIZI
Adabiyotshunoslikda motiv obraz
tushunchasiga oid nazariy qarashlar 52

RAXIMJONOVA SAFARMO AKBARALI QIZI
Jadid adabiyotida vatan, din va til konsepsiyasi 55

TA’LIM

ПАРДАЕВА ДИЛФУЗА РАИМОВНА,
РАХМАНОВА МАХЛИЁ ИЛХОМОВНА
Авторские сказки как средство развития речевой активности 59

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 6-7
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

TOYLOQ SHEVASIGA XOS MA'NODOSHLIK QATORLARI XUSUSIDA

Ahadova Gulchehra,
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Ma'lumki, ma'nodosh so'zlar bir umumiy ma'no ifodalovchi ikki yoki undan ortiq so'zlar yig'indisidir. Ma'nodosh, ya'ni sinonim so'zlar bir ma'noni xilma-xil so'zlar orqali turli nozik ma'no qirralari bilan ifodalashda, so'zning sehrini namoyon etishda, nutqni chiroyli va ta'sirchan qilishda, nutqni bezashda qo'llaniladi. Tilshunos olim O.Azizov ta'biri bilan aytganda: «Tilda sinonimlarning ko'p uchrashi so'z boyligini ko'rsatadigan muhim dalildir»[1]. Toyloq shevasida ham talaygina sinonim so'zlar mavjud bo'lib, ular milliy tilimizning boyligidir.

Toyloq tumani uning markazi va uning atroflarida o'zbeklar bilan bir qatorda ikki tillilik: o'zbek va tojik tilida so'zlashuvchilar ham istiqomat qilishadi. O'zbek va tojik tilining lug'at boyligi tahlili qiyosiy-topologik usulda A.K.Barovkov, V.S.Rastorguyeva, H.G'ulomov, M.Mirzayev kabi olimlar tomonidan tadqiq qilingan, ammo hali ikki til vakillari shevalaridagi o'zlashmalar to'liq o'rganilmagan[2]. S.Ashirboyev o'rinli ta'kidlaganlaridek, so'zlar sheva vakillarining ayni bir predmetni ifodalashda turli tushunchalardan kelib chiqishlari asosida nomlangan bo'lishi ham mumkin[3]. Ushbu fikrlarga tayangan holda tojik – o'zbek tillariga xos so'zlarning o'zaro sinonim tarzda qo'llanishini Toyloq shevasi misolida ko'rib chiqishga harakat qilamiz.

Tadqiqot obyekti bo'lgan Toyloq shevasisiga xos sinonimik qatorlarni so'z turkumlari doirasida ko'rib chiqishni maqsadga muvofiq deb bildik. Sinonimlar qatorini tuzishda har qanday uslubda qo'llanilishi mumkin bo'lgan «betaraf» («neytiral») so'z asos qilib olinadi. Sinonimya qatoridagi qolgan so'zlarning ma'nodoshligi ana shu neytiral so'zga solishtirib aniqlanadi[4].

Tadqiqot obyekti yuzasidan yig'ilgan materiallar tahlili davomida o't so'z turkumiga mansub ma'nodosh so'zlar boshqalariga nisbatan ancha mahsuldor ekanligi ma'lum bo'ldi.

Ona – öna, ænä(Yastepa, Elpak), inä(Olmazor, Charvoqtepa), öpä(Yastepa, Navzandak, Olmazor), āpä (Tuqal), bijï (Qo'rg'oncha, Qunduzak), öji(Jumabozor), ajä (Aspenka).

Materiallar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu sinonimik qatorda dominanta so'z «bijï» so'zi bo'lib, bu so'z Toyloq tumanini hududida ham keng qo'llaniladi (Qarluqlarda 80-90% biyi so'zi, 10-20% oyi, aya so'zlari, qipchoqlarda ham 80-90% biyi so'zi, 10-20% ena, ina so'zlari qo'llaniladi, ikki tomonda ham har-har zamonda ona so'zi o'rnida opa, āpa so'zlarini uchratishimiz mumkin). Misollar: Enajön, bügun tüjim bör, kïčga kilāman, meni kütmajïzar(Yastepa). Dadäbijï izla jaxshimi? Yaxshi jurishibdimi?(Baxshtepa).

Buvi – öna(Jumabozor), ænä(Yastepa), kātenä(Butavoy), öpöγöna(Aspenka), āpenä, op öna, āppæ(Fayziobod), oppöγenä, āpanä, qarinä, qārnä (Olmazor). Buvi ya'ni ota-onaning onasi. Kuzatishlar natijasida shu narsa aniq bo'ldiki, Toyloq shevasida bu so'zning qarluqlar tomonidan ishlatiladigan ma'nodoshlari qipchoqlar qo'llaydigan sinonimlardan ko'ra ko'proq lug'atni tashkil etar ekan. Masalan, katænä (bu so'z «katta ona» so'zining buzib aytilishidan kelib chiqqan), apænä, appæ, apanä, opöna (asli «oppoq ona»- sochlariga oq tushgani uchun shunday atalgan), qarinä, qarna («qarri , keksa ona») sinonimlari qipchoqlarda ishlatilsa, öna, oppoγöna so'zlari qipchoqlarda qo'llanilar ekan. Apenä, ape, yaxshi ütiripsizmä – zærikmajγinä? (Fayziobod).

Bobo – ota, katötä (katta ota), bövo(Yastepa) sinonimlari ota-onaning otasiga nisbatan qo'llaniladi. Bövojönim kælli, urra!(Yastepa).

Amakining xotini – kattabiji (Navzandak), kattajä (Yastepa), mömä (Jumabozor). Kattajä, bügun bizakkä böräjkansiz. (Yastepa).

Dadaning akasi – kattädadä (Yastepa), buvo, buvä, böbo(Jumabozor). Ikrom, buvoŋnän havor ölaykaning, dadäng ajtti (Yastepa).

[1] Azizov O. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – B. 34.
[2] Til va adabiyot ta'limi jurnali. 2015-yil.10-son. – B. 43.
[3] Ashirboyev S. O`zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Nodirabegim, 2021. – B. 81.
[4] Azizov O. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – B. 45.

Yanga – janja(umumiy), čeča, janjamullo(Toyloq markazidagi qishloqlar). Bijïjön, janjamullom kelila(-Jumabozor).

Xotin – xötin, bachalar(Yastepa va hok.), uj (Navzandak va hok.) Bachalarim bilan bolladi bözorga öborüvdik(Yastepa).

Pochcha – počča(umumiy), pöččo(Yuqori Toyloq), pačča(Elpak), yazna(Qo‘rg‘oncha), jazna, öjtim yaxshimi? Bačalar bilan büp bir börolmappan(Qo‘rg‘oncha).

Kuyov – kijov(Yastepa), kijav(Navzandak), dömmot(Qunduzak).

Chaqaloq – bölača(Uraxojar), niniča(Qarmish), kïčkina, balača(Yastepa).

Bola – balä (Bachki), bačča(Yuqori Toyloq), bača(Fayziobod).

Qizcha – qïčča (Jumabozor), qičä (Yastepa).

Opa – öpä (Yuqori Toyloq), apa(Yastepa), öjti(Toyloq tumani markazi), apčä (Chorvoqtepa), öpčä, öpača(Yolong‘och). Hoj öpačä, baqqäraŋ, manovla sïzzanmi? (Yolong‘och).

Bu sinonimik qatorda dominanta «apa» so‘zi bo‘lib, qipchoqlarda öpa, Toyloq markazi va uning atrofidagi qishloqlarda öjti (o‘zbekcha so‘zlashganda ham), Toyloqning shimoliy-sharqiy tomonida (qipchoqlar yashaydigan hududlar) apča, öpčä, öpačä shaklida ishlatiladi.

Konfet–kanfit(umumiy), kanpït(Navzandak), tolli(Olmazor), hölvo(Yastepa), halvo, holvä (Birinchi may). Konfetning sinonimik qatorida bosh so‘z kanfitdir. Qipchoqlar kanfit so‘zi bilan birga kanpït (asosan qarilar) tolli, halvo so‘zlarini ham bab-barovar ishlatishsa, qarluqlar konfet deb shimiladigan shirinlikni, holvo deb esa yeyiladigan oq sedanali – hayit bayramlarida chiqadigan shirinlikni aytishadi. Qipchoqlarda holva so‘zi omonim so‘z bo‘lib, shimiladigan shirinlikni ham hayit shirinligini ham holva deyishadi.

Ostona–astana(Butavoy), ešïk olliï, pöyga, bosaγä, büsaγanä (Yastepa va bosh.) Kïzim, busaγanäda uttïrmagin, jomon büladi, hay(Yastepa).

Paypoq–naski(umumiy), ǯïlöb, ǯilobi(Qo‘rg‘oncha), ǯuröb, nakki(Yastepa), pïjatki(Jumabozor)

Toyloq shevasida paypoqning sinonimik qatorida bosh so‘z naski so‘zi bo‘lib, qalin qishki paypoqlar naski, ǯïlöb, ǯilöbi, ǯuröb deyilsa, yozlik yupqa paypoqlar naski deb atalishi bilan birga pijatki atamasi bilan ham qo‘llaniladi. Nakki atamasi esa yosh bolalar nutqida, tumanning janubiy- sharqiy hududida ishlatiladi.

Bolish– jassiq(Butavoy), jössiq, jöstiq(Jumabozor), dösdiq, dastiq, lüla, lo‘lä (Yastepa). Memonlarni örqasiga jassiq qüjgin-a. (Butavoy)

Bu sinonimik qatorda dominanta so‘z yostiq bo‘lib, qipchoqlar «y» tovushi o‘rnida «d» tovushini qo‘llab, dostiq, dossiq, dastiq shakllarda qo‘llaydi. Yostiq va lula so‘zlari bir sinonimik qatorda bo‘lgani bilan ular anglatadigan predmet shaklida farq bo‘lib, ya’ni yostiq to‘rtburchak shaklda, lula aylana shaklda bo‘ladi.

Hojatxona – höǯat(Yuqori Toyloq), tualæt(umumiy), tüvalïït, tvalt(Yastepa), uböndi(Butavoy), čap(Jumabozor) uböndi manjirγä, böravur(Butavoy).

Makkajo‘xori – ǯuxori(Yuqori Toyloq), makkaji(Navzandak), dümbïl(Olmazor). Bozordan dümbïl öllïm, böllarim yaxshi küradi(Olmazor).

Tadqiqot obyektida yoqimsiz-bïmazä, beqïliq, čaljuv(Yastepa), joqïmsiz(Olmazor), betamiz, naynuv, taytuv(Fayziobod) singari sifatlar ishtirokidagi ma’nodoshlik qatori mavjud. Bu sinonimik qatorga xos so‘zlar xulq-atvori atrofdagilarga salbiy tasavvur u‘yg‘otadigan kishilarga nisbatan qo‘llanadi. Bu sinonim so‘zlarning ma’no nozikliklari salbiy bo‘yoqdorlikning oshib borish darajasiga ko‘ra farqlanadi. Salbiylik darajasi oz so‘zlar–joqïmsiz, bïmazä, beqïliq; salbiyligi o‘rtacha so‘z–betamiz; o‘ta salbiy bo‘yoqqa ega so‘zlar–čaljuv, naynuv, taytuv. Bunnay čaljuv bumä, balam,odam dïgan bïmazä bumaydi (Yastepa).

Ozg‘in–oriq, orriq(Jumabozor), arriq, qïltïriq(Jumabozor, Yastepa), čopdäy, čopčäk(Qunduzak).

Kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, bu sinonimik qatordagi neytral so‘z «arriq» so‘zi bo‘lib, bu sinonimlik belgining ortiq, kamligi jihatdan farqlanadi. Ya’ni, oriq, orriq, arriq so‘zlariga nisbatan qiltiriq, čopday, čopčak so‘zlarida belgining kuchliligini nutqda qo‘llanish jarayonida namoyon bo‘ladi.

O‘zbilarmon – ozvošimčä, tetaqošiq, tetončä (Jumabozor), enä xotin(Yastpa).

Adabiy til va boshqa shevalarda kayvoni so‘zi tajribali,maslahat beradigan kishi ma’nosini ifodalaydi. Tadqiqot obyektimizda esa har narsaga qo‘shiladigan odam – kayvoni (Qo‘rg‘oncha), suqmaqošiq, juvïqsiz qošiq(Navzandak) ma’nolarini ifodalaydi.

Achchiq – ačči, aččuv(Yastepa), ači(Olmazor). Aččuvimni čiqarma, men judä yamon aččuvlanamän. (Yastepa).

Shum – šumqari, šutqari, ǯupqari(Fayziobod).

Notoza – ivïrsiq, ipïrisqi(yastepa), qosqi, rasvo(umumiy).

Toyloq shevasini o‘rganish jarayonida shu hodisaga amin bo‘ldikki, olmoshlar talaffuz paytida bir qator shakllarga ega bo‘lar ekan. Bu esa ma’nodoshlik hodisasini yanada kengaytirar ekan. Masalan, biz, siz kishilik olmoshlari -lar ko‘plik qo‘shimchasini olganda, qo‘shimcha qisqarib, bizlar – biza, bizar shaklida, sizlar – siza, sizar shaklida keladi. Agar qarashlilik qo‘shimchasi –niki bilan kelsa, bu qo‘shimcha ham qisqarib, -k ko‘rinishida ishlatilar ekan. Masalan, bizlarniki- bizak, sizlrniki- sizak shaklida qo‘llanadi.

So‘roq olmoshlari ham Toyloq shevasida turli-xil sinonimlarda nomoyon bo‘ladi. Bu olmoshlar qarluqlar nutqida yumshoq talaffuz qilinsa, qipchoqlarda aksincha, qattiqroq talaffuz etiladi va nutqiy sinonimyani yuzga keltiradi:

Qayoqqa? – Qeqqä?(Jumabozor) Qaqä? Qajgä?(Yastepa) Qajǯergä?(Olmazor, Fayziobod).

Qanday? – Qannoq?(Jumabozor, Yuqori Toyloq) Qannaj?(Yastepa) Qančaγin?(Olmazor) Qanančaγin?(Fayziobod).

Qachon? – Qačan? Qačangä?(Yastepa va bosh.).

Kim? – Kum? Kem?(Yastepa). Kum killi, ayt kirsin (Yastepa).

U, bu, shu ko‘rsatish olmoshlari «yoq- tomon» so‘zi va kelishiklar bilan kelganda nutq jarayonida qisqarib sinonimik qatorni tashkil qiladi:

Shu yoqqa – šeqqä (Jumabozor), šaqä (Navzandak), šigä (Yastepa), šuǯeryä (Butavoy).

U yoqqa – eqqä (Jumabozor), aqä (Yastepa), iga(Navzndak), uǯeryä (Olmazor).

Bu yoqqa - beqqä (jumabozor), baqä (Yastepa), biga(Navzandak), buǯeryä (Olmazor).

Biza šeqqa – darsxonadamiz, sizlä qeqqä sizlä, yetib qillilarijizmi? (Jumabozor).

Shuningdek, bu tomon- bax(Yastepa, Navzandak), u tomon- ax(Yastepa, Navzandak) shaklida ham qo‘llanadi. Aqä-baqä jurmajlik, vaxtimiz ketadi, šundajgajam axdan kura bax jaxshi-ku(Yastepa).

Ko‘rsatish olmoshlariga -dek, -day qo‘shimchalarini qo‘shganda, qipchoqlardan ko‘ra jilovchilarda ma’nodoshlik kengayganini ko‘ramiz:

Shunday–šunnoq(Jumabozor), šunnaj, šinnaj, šunaqä, šunaqaj (Yastepa va hok.), šunčaγin, šunčan(Olmazor).

Bunday – bunnoq(JUmabozor), bunnaj, minnaj, bunaqä, bunaqaj (Yastepa va hok.), bunčaγin, bunčan, bunnajčikin, bunnajčaqin(Olmazor, Fayziobod).

Unday – unnoq(Jumabozor), undaqä (Yuqori Toyloq), unnaj, unaqä, unaqaj (Yastepa va hok.), unčaγin, unčan, unajčikin, unajčaqin(Olmazor, Payzavot, Chorvoqtepa).

Ana o‘sha – anavi(Jumabozor), anov, hanovi(Yastepa), anši(Charvoqtepa).

Mana shu – manavi(Jumabozor), manov, manovu(Yastepa), manši(Charvoqtepa).

Mana shu yer – manïr(Navzandak), monǯir(Elpak), manšir(Yastepa), manǯaq(Olmazor), manaq, manšaq(Adas), manšeq(Jumabozor).

Ana shu yer – anïr(Navzandak), anǯir(Elpak), anšir(Yastepa), anǯaq, anaq(Adas), anšeq(Jumabozor).

Nutq jarayonida eng faol ishlatiladigan so‘z turkumi bo‘lgan fe’l hudud shevalarida xilma-xil shakllarda qo‘llanishi bilan o‘ziga xos ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ket – yuqol, dapbo‘,čiz, quri(Yastepa va barcha jilovchilar), ǯo‘γol, ǯuqol(Fayziobod), qač-e, bor, bo(-Jumabozor).

Kel – ke(Jumabozor), kï, kïl(Yastepa).

Yugur– chop, ǯugur(Olmazor), zinγillä, γïzillä, uch(Yastepa).

Jim bo‘l – tek tur(Qunduzak), jim bu(Yastepa), dam bu, dam tur(Jumabozor).

Qo‘shma fe’llar tarkibi hisoblangan qil, bo‘l fe’llari shevada qï, bu shaklida talaffuz qilinadi (išladi qï – ishlarni qil, dars qï - darsni qil, tezroq bu- tezroq bo‘l). Tingla – ešït, išït, quloq so vahokazo.

Gapirma – ajtmä, demä (Yuqori Toyloq), baγillamä, bobillamä, vajsamä, pičillamä, višillamä, chuvurlamä, oč (Yastepa), baqirmä, čaqirmä (Jumabozor).

Tortishma – menjašmä (Yastepa), talašmä (umumiy) va hokazo.

Ish-harakat belgisi miqdorini ifodalovchi ravishlar ham mazkur sheva vakillari nutqida turli xil fonetik shaklda qo‘llanadi. Juda kam – qïtaj, gïttakkinä, gittäk(Yastepa), azgïnča, azgïnä (Jumabozor) va hokazo.

Juda ko‘p – ko‘ppalä, bir dunyo(Yastepa), bir qančä, bir talaj (Jumabozor), bir gala(Baxshtepa). Bir mahäl bir gäla odamla kesa bulämi?(Qunduzak).

Erta – että (Jumabozor), itta (Yastepa).

So‘ng – kegïn(Jumabozor), kejin, suγin(Yastepa).

Tilshunoslikda gaplarning tasdiq va inkor turlari ham farqlanib, biri harakar va holatni tasdiqlaydi, ikkinchisi inkor qiladi[1]. Bu jarayon hamToyloq shevasida o‘zaro sinonimik qatorlarni hosil qiladi.

Ha – haj, hä (Yastepa), hij, him(Olmazor), häjja, hovva(Yalong‘och), äha(Qo‘rg‘oncha).

Yo‘q – joq(Yastepa), ǯoq(Charvoqtepa), juq, ǯuq(Olmazor), jo, ju, imim(Jumabozor) jo, ju, boräjman dedim-u bormäjman, imim(Jumabozor), ne, ne-ne(Qo‘rg‘oncha) vahokazo.

Xulosa qilib aytganda, Toyloq shevasi ham o‘zbek adabiy tilining bir tarmog‘i, uni doimiy ravishda boyitib boruvchi manbasi hisoblanadi. Ma’nodosh so‘zlar esa o‘zbekcha nutq jozibadorligini, ta’sirchanligini ta’minlovchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ular milliy til lug‘at boyligining bir bo‘lagi bo‘lib, uning boyligini tashkil qiladi. Shunday ekan, shevalarning o‘ziga xos xususiyatlarni keng qamrovli tadqiqotlar olib boorish bugungi tilshunosligimiz oldidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

[1] Abdurahmonov G‘.,Sulaymonov A., Xoliyorov X., Omonturdiyev J. Hozirgi o‘zbek adabiy tili(Sintaksis). – Toshkent: O‘qituvchi, 1979. – B. 79.

Rezyume. Ushbu maqolada Toyloq shevasidagi sinonimiya hodisasi va bu sinonimlardagi ma’no nozikliklar nutq jarayoniga xos dalillar bilan tahlil qilindi. Toyloq qishloqlari shevasidagi ma’nodosh so‘zlar umumiy o‘rganilib, alohida-alohida tasnifi berilishiga ham harakat qilingan.

Resume. In this article, the phenomenon of synonyms in the Toyloq dialect and the subtle differences in meaning among these synonyms are presented with examples from speech. Synonymous words in the dialects of the Toyloq villages are studied in general and classified separately.

Резюме. В данной стате расмотрено явление синонимов в Тайлокиском диалекти и тонкие смысловые различия между этими синонимами, проиллюстрированные примерами из речию синонимичные слова в говарах деревень Тойлок изучены в общем иклассифицированы по отдельности.